

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

МУЛ АЛЬОНА МИКОЛАЇВНА

УДК 347.426.6(477)

**ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Хмельницький – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницька обласна рада.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент,
НАГНИБІДА Володимир Іванович,
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,
доцент кафедри міжнародного
та європейського права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільного права;

кандидат юридичних наук,
УСТИМЕНКО Олена Анатоліївна,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін.

Захист відбудеться *«16» жовтня 2020 р. о 10⁰⁰ годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради К 70.895.02 у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8, конференц-зал (ауд. 907).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова за адресою: 29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 38.

Автореферат розісланий «15» вересня 2020 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Ю. Черняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблеми стану довкілля та безпеки умов життєдіяльності людини в сучасному світі проявляються на локальному, регіональному і планетарному рівнях. Основними причинами змін у цій сфері є: демографічний вибух і урбанізація, зростання енергетики, промислового виробництва, засобів та інфраструктури транспорту, розвиток сільського господарства, екологічні ураження, масове використання засобів та речовин, які не підлягають переробці та утилізації. Всі ці зміни формують умови відповідних зсувів рівноваги в природі, і відповідно, змінюють умови життя людства. Поєднання факторів техногенної та природної небезпеки значно збільшує ризик виникнення надзвичайних ситуацій та посилює їх негативні наслідки.

Впродовж 2010-2019 років лише на території Хмельницької області виникло 47 надзвичайних ситуацій, сукупний розмір збитків від яких за цей період склав близько 70 млн. гривень. Крім цього, низка людей зазнали ушкодження здоров'я. В межах країни ці цифри ще більш вражаючі. Лише за 2019 рік в Україні було зафіксовано 146 надзвичайних ситуацій, внаслідок яких завдано збитків на більш, ніж 685 млн. грн. А тому питання відшкодування шкоди, завданої надзвичайними ситуаціями стоїть надзвичайно гостро.

Питання відшкодування шкоди внаслідок надзвичайних ситуацій на сьогодні регулюється передусім нормами міжнародного гуманітарного права, а саме: Конвенцією про поліпшення участі поранених воїнів у діючих арміях 1864 року, Женевськими конвенціями 1949 року (Перша Женевська конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючих арміях; Друга Женевська конвенція про поліпшення участі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі; Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Четверта Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни). Усі конвенції містять положення щодо необхідності відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій.

У межах національного законодавства питання щодо відшкодування збитків та надання допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій регулюються передусім главою 17 Кодексу цивільного захисту України (далі КЦЗ України), а також постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 175 «Про затвердження Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру» та постановою Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 1992 року № 562 «Про порядок відшкодування шкоди особам, які постраждали від надзвичайних обставин» тощо.

Відповідно до ст. 85 КЦЗ України відшкодування збитків постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій здійснюється у порядку, визначеному законом. Однак до сьогодні відповідний порядок та конкретні механізми чинним законодавством не визначено. Не вирішеним на законодавчому рівні залишається і питання визначення підстав, суб'єктів відповідальності за шкоду,

завдану внаслідок надзвичайних ситуацій, а також розмежування відповідальності держави та інших суб'єктів за таку шкоду.

Враховуючи факт обрання нашою державою проєвропейського вектору розвитку, питання наближення законодавства України до вимог Європейського Союзу є одним із ключових на сьогодні. А тому при вирішенні питання про цивільну відповідальність за шкоду, завдану внаслідок надзвичайних ситуацій, потрібно орієнтуватись на передусім західноєвропейські механізми, які спрямовані на зниження навантаження на видатки державного бюджету. Для цього необхідне приведення цивільного законодавства у відповідність до європейського та відпрацювання методики відшкодування збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, завданих здоров'ю людей та об'єктам національної економіки, шляхом виплати страхових відшкодувань страховими організаціями. Гострою у цьому контексті є також проблема захисту прав постраждалого населення.

Дослідження зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, здійснювалося на підставі напрацювань у сфері цивільно-правової відповідальності та зобов'язань із відшкодування шкоди у працях таких вчених: Б. С. Антімонов, А. М. Белякова, Д. В. Боброва, О. Г. Братель, М. І. Бублик, О. А. Волков, С. Д. Гринько, О. В. Дзера, О. В. Дмитрієва, О. П. Завадська, І. С. Канзафарова, Т. С. Ківалова, В. М. Комарницький, О. О. Красавчиков, Л. В. Красицька, Н. С. Кузнєцова, Р. А. Майданик, Г. К. Матвеев, О. А. Мельниченко, Ю. В. Лесько, В. В. Луць, О. Л. Невзгодіна, О. О. Отрадна, В. А. Ойгензіхт, Є. А. Павлодський, Е. Е. Пірвіц, І. В. Подколзін, В. Д. Примак, Р. В. Приходько, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, Н. В. Терещенко, О. А. Устименко, К. А. Флейшиц, А. І. Фролов, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, О. В. Церковна, О. Ю. Черняк, Я. М. Шевченко, С. І. Шимон, К. Б. Ярошенко, А. В. Янчук та інші. Водночас відсутнє комплексне наукове дослідження основоположних характеристик та особливостей застосування цивільно-правових механізмів при відшкодуванні шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій різного характеру.

З урахуванням цього, осмислення сутності зобов'язань, які виникають внаслідок завдання шкоди надзвичайними ситуаціями, формулювання відповідних норм у цивільному законодавстві України щодо їх механізмів дозволить не лише привести у відповідність вітчизняне законодавство до сучасних європейських стандартів, але й запропонувати дієві механізми захисту майнових прав постраждалих осіб та забезпечити їх гарантії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету

управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тема дисертації затверджена (протокол № 5 від 22 грудня 2014 року) вченою радою Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є визначення особливостей відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, та розроблення конкретних пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди із зазначених питань.

Для досягнення вказаної мети сформульовано такі *задачі* наукового дослідження:

- з'ясувати правову природу поняття надзвичайної ситуації та охарактеризувати її цивільно-правові наслідки;
- визначити поняття та ознаки зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій;
- встановити підстави та умови виникнення таких зобов'язань;
- розкрити підстави звільнення від обов'язку з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій;
- з'ясувати особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок різних видів надзвичайних ситуацій;
- розкрити порядок визначення розміру шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій;
- охарактеризувати суб'єктів цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану внаслідок різних видів надзвичайних ситуацій;
- сформулювати пропозиції та рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства за предметом дослідження.

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні правовідносини, які виникають у зв'язку з відшкодуванням шкоди.

Предметом дисертаційного дослідження є відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій у цивільному праві.

Методи дослідження обрані, виходячи з поставленої у роботі мети та завдань дослідження, із урахуванням його об'єкту та предмету. Для забезпечення обґрунтованості, логічної пов'язаності, послідовності та наукової об'єктивності отриманих результатів застосовується значний комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження: *діалектичний* метод, який використовується при дослідженні ключових правових категорій як «шкода», «делікт», «деліктне зобов'язання», їх взаємозв'язку та застосуванні на практиці при реалізації цивільно-правового механізму захисту, вивченні темпоральних аспектів виникнення і розвитку зобов'язань із відшкодування шкоди, а також їх правового врегулювання на рівні цивільного законодавства і судової практики (у всіх розділах дисертаційної роботи); *порівняльно-правовий* – при здійсненні компаративістського дослідження різних дефініцій поняття

надзвичайної ситуації, закріпленого на рівні українського законодавства, внутрішнього права зарубіжних країн та міжнародних актів (у підрозділі 1.1), а також при аналізі підходів, що використовуються судами та іншими правозастосовчими органами при вирішенні питань, пов'язаних із відшкодуванням шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій різного характеру (у підрозділах 3.1, 3.2, 3.3); *формально-логічний метод*, застосовується наскрізно у роботі з метою визначення ключових характеристик поняття надзвичайної ситуації, змісту правової категорії зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок її настання, підстав та умов виникнення таких зобов'язань, їх закономірних та особливих рис (у підрозділах 1.1, 2.1, 2.2, 2.3); *догматичний метод* знайшов застосування при вивченні різних існуючих доктринальних підходів до розуміння зобов'язань з відшкодування шкоди та їх елементів, змісту поняття надзвичайної ситуації тощо; метод *функціонального аналізу* був використаний задля побудови цілісної концепції зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, підстав та умов їх виникнення (у підрозділі 1.2 та у всіх підрозділах розділу 2). Застосування *техніко-юридичного* методу дозволило сформулювати ряд пропозицій щодо удосконалення законодавства України з питань цивільно-правового механізму захисту прав та законних інтересів осіб, постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій.

Під час виконання дисертаційного дослідження використано також інші наукові методи у їх взаємозв'язку та взаємозалежності, що було спрямовано на забезпечення всесторонності, повноти та практичної цінності отриманих висновків і результатів, пропонованих змін до цивільного законодавства України (*індукції, дедуції, історичний метод* та інші).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в Україні комплексним дослідженням зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій у цивільному праві. За результатами дослідження сформульовано і обґрунтовано ряд важливих теоретичних та практичних наукових положень, рекомендацій і узагальнень, що виносяться на захист, зокрема:

уперше:

1) розроблено цілісну концепцію та складові елементи зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій. Зміст цього зобов'язання полягає у праві постраждалої особи вимагати від завдавача шкоди або іншої особи відповідно до закону, відшкодування шкоди, завданої обставинкою надзвичайної ситуації, яка виникла внаслідок протиправного винного (у встановлених випадках – і без вини) діяння (дії або бездіяльності);

2) сформульовано критерії встановлення причинно-наслідкового зв'язку між протиправним діянням особи та шкодою, завданою внаслідок надзвичайної ситуації. Такий зв'язок є складним та включає спричинення протиправним діянням небезпечної події, яка в кінцевому результаті безпосередньо призвела до виникнення обстановки надзвичайної ситуації, та виникнення у особи – завдавача шкоди, обов'язку з відшкодування шкоди, завданої такою надзвичайною ситуацією;

3) встановлено механізм відшкодування шкоди, завданої правомірними діями внаслідок проведення робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, який передбачає: а) відшкодування збитків за правилами, передбаченими ЦК України для відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності, та звільнення від такого обов'язку у випадку рятування при цьому життя або майна самої постраждалої особи; б) відшкодування шкоди, яка безпосередньо не пов'язана з надзвичайною ситуацією, але завдана особам при проведенні робіт з ліквідації її наслідків;

4) запропоновано запровадити у законодавстві механізм часткової компенсації шкоди, завданої надзвичайною ситуацією, державою за порушення останньою позитивного обов'язку щодо розроблення та запровадження належного нормативного порядку компенсації шкоди, завданої надзвичайною ситуацією;

удосконалено:

5) цивілістичне визначення надзвичайної ситуації як обстановки на окремій території, у тому числі території суб'єктів господарювання, на водних об'єктах, що характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, у зв'язку з небезпечною подією природного, техногенного, соціального або воєнного характеру, що призвела до виникнення загрози або зумовила настання істотної майнової та немайнової (моральної) шкоди, та, одночасно може бути визнана у встановленому порядку як підстава для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язань (виступаючи у якості випадку, непереборної сили та/або форс-мажору), або як підстава для відшкодування шкоди особами на яких такий обов'язок покладено законом (завдавач шкоди або держава);

б) розуміння правової категорії «загрози настання майнової шкоди» в частині недостатності виключно самої загрози спричинення обстановки надзвичайної ситуації для виникнення самостійного деліктного або компенсаційного зобов'язання; обов'язковим елементом таких зобов'язань має бути майнова та/або немайнова (моральна) шкода, завдана потерпілим особам, при цьому встановлення факту наявності лише моральної шкоди достатньо для виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої надзвичайними ситуаціями;

7) розмежування підстав застосування цивільно-правового та публічно-правових (адміністративних, екологічних) механізмів відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації, на основі критерію наявності (або відсутності) протиправної поведінки певної особи (в тому числі органів державної влади, їх посадових та службових осіб) та її необхідного причинно-наслідкового зв'язку зі шкодою, завданою надзвичайною ситуацією. Відзначається доцільність об'єднання згаданих публічно-правових механізмів в межах єдиної галузі – законодавства України у сфері цивільного захисту;

8) зміст та обсяг здійснення підрозділами Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі — ДСНС України) статистичної діяльності, яка повинна додатково включати роботу зі збору та обробки даних щодо розмірів шкоди та джерел і розмірів її відшкодування, в тому числі: а) грошові джерела

відшкодування шкоди та особи, на яких покладено такий обов'язок в силу положень чинного законодавства; б) правові механізми, в межах яких здійснювалось таке відшкодування крізь призму зазначення інформації щодо характеру та рівня надзвичайної ситуації, місця та причин її виникнення, території поширення, розміру завданих нею збитків, зв'язку з господарською або іншою діяльністю людини, проведених заходів з ліквідації її наслідків тощо; в) розміри відшкодування, спрямовані на компенсацію шкоди, завданої у зв'язку з ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій постраждалим особам, випадки здійснення такого відшкодування та зобов'язаних осіб;

дістало подальшого розвитку:

9) вчення про зобов'язання з відшкодування шкоди як комплексний інститут цивільного права, що розглядається в межах цивільно-правового механізму захисту прав та законних інтересів осіб як спосіб захисту та захід відповідальності, крізь призму досліджуваного у дисертаційній роботі зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, а саме внаслідок виникнення відповідної обстановки на окремій території, суб'єкті господарювання чи на водному об'єкті;

10) обґрунтування доцільності закріплення у цивільному законодавстві механізму відшкодування шкоди за відсутності вини її завдавача, що ґрунтується на принципі ризиків внаслідок експлуатації об'єктів (джерел) підвищеної небезпеки, а також механізмів обов'язкового страхування відповідальності їх операторів та ризиків настання шкоди, внаслідок експлуатації таких об'єктів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати дослідження, сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень механізму відшкодування шкоди завданої внаслідок надзвичайних ситуацій та його цивільно-правового регулювання;

- у нормотворчому процесі – сформульовані у дисертації висновки щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства можуть стати основою для внесення змін до ЦК України, КЦЗ України та інших законодавчих актів;

- у правозастосовній діяльності – положення дисертаційного дослідження сприятимуть забезпеченню єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють цивільно-правові аспекти настання та звільнення від цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану внаслідок надзвичайних ситуацій, а також формуванню усталених підходів в судовій практиці;

- у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з цивільного права, цивільного захисту та викладанні цих дисциплін (*Акт про реалізацію результатів наукових досліджень Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 12 листопада 2019 року, Акт про реалізацію результатів наукових*

досліджень Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Хмельницької області від 20 листопада 2019 року)

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Наукова новизна одержаних результатів дослідження отримана особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних конференціях: *наукових* – «Чотирнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23–24 жовтня 2015 року), «П'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 21–22 жовтня 2016 року), «Сімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року); *науково-практичних* – «Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору» (м. Київ, 22–23 вересня 2015 року), «Проблеми цивільного захисту населення: сучасні реалії України» (м. Київ, 15 квітня 2016 року).

Публікації. Основні висновки, пропозиції та рекомендації, викладені у дисертаційному дослідженні, знайшли відображення у 10 публікаціях, з яких 4 наукові статті, опубліковані у фахових наукових журналах України, 1 – наукових журналах інших держав, 5 тез доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 231 сторін, обсяг основного тексту дисертації – 201 сторінка. Список використаних джерел містить 231 найменування на 23 сторінках. Додатки викладено на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами, визначено його мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито методологічні засади роботи, сформульовано наукову новизну, висвітлено практичне значення одержаних результатів, наведено перелік апробацій результатів дослідження, відомості про публікації з теми дослідження, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Загальна характеристика зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій» складається з двох підрозділів, у яких досліджено нормативне визначення та доктринальне розуміння поняття надзвичайної ситуації, її характерні риси, визначено зміст та ознаки зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій.

У підрозділі 1.1 «*Надзвичайна ситуація та її цивільно-правові наслідки*» визначаються поняття, ознаки та цивільно-правові наслідки надзвичайної ситуації та пов'язаних правових категорій.

Встановлено, що метою функціонування системи цивільного захисту є запобігання надзвичайним ситуаціям, ліквідація їх наслідків та надання

допомоги постраждалим від них, в тому числі й відшкодування майнової та немайнової (моральної) шкоди.

У роботі виділено три правових механізми, які застосовуються уповноваженими державними органами одразу у випадку настання надзвичайних ситуацій: 1) встановлення режиму надзвичайної ситуації на основі норм КЦЗ України; 2) введення правового режиму надзвичайного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» у зв'язку з виникненням надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня; 3) встановлення тимчасового режиму надзвичайного стану відповідно до ст. 15 КЦЗ України для єдиної державної системи цивільного захисту у повному обсязі або частково для окремих її територіальних підсистем, але у межах території, на якій введено правовий режим надзвичайного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану».

За результатами вивчення зарубіжного досвіду нормативного закріплення поняття надзвичайної ситуації та/або подібних категорій, визначено, що попри широке використання поняття надзвичайної ситуації у тексті міжнародних нормативних актів та законодавстві окремих держав, нерідким є чітке закріплення лише визначень безпосередньо пов'язаних, але вужчих понять, як-то «лихо», «катастрофа», «дії Божі», «значна катастрофа» та уникнення окреслення поняття надзвичайної ситуації як такої. З іншого боку, досліджуване поняття здобуває однозначного та іноді доволі розгорнутого законодавчого закріплення на національному рівні (зокрема на прикладі Великобританії, України та Російської Федерації). На відміну від більшості наведених дефініцій, що міститься у тексті КЦЗ України, надзвичайні ситуації визначаються не як *подія чи ситуація*, що загрожує настанням значної шкоди людському благополуччю та/або навколишньому природному середовищу (на прикладі законодавства Великобританії), а як *обстановка*, що склалась в результаті такої події: аварії, природного лиха, катастрофи тощо, які спричинили або можуть спричинити вказану шкоду (подібно до законодавчого підходу у Російській Федерації).

Таким чином, резюмується, що надзвичайна ситуація згідно з положеннями чинного українського законодавства не є синонімом понять «стихійне лихо», «аварія», «катастрофа» тощо та лише умовно виступає по відношенню до них родовим поняттям. Надзвичайна ситуація розглядається як результат настання та розвитку відповідних небезпечних подій різного характеру, узагальнений стан порушення нормальної життєдіяльності населення, навколишнього природного середовища, функціонування різних інститутів суспільного життя, що, виникає на основі конкретно визначених та виняткових стихійних лих, аварій, пожеж, катастроф, епідемій та ін.

У підрозділі 1.2 «Поняття та ознаки зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій» розкрито правову природу, поняття та ознаки досліджуваних у дисертації зобов'язань.

Встановлено, що зобов'язанням з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, притаманні як загальні ознаки зобов'язань з

відшкодування шкоди, так і особливі характеристики, що виокремлюють їх серед інших видів зобов'язальних правовідносин. Так, для досліджуваних зобов'язань характерні ті ж підстави (вчинення цивільного правопорушення – делікту, а у випадку завдання шкоди правомірними діями підставою є безпосередньо правомірне завдання шкоди) та умови (об'єктивні – наявність шкоди, протиправної поведінки, причинного зв'язку між шкодою та протиправною поведінкою; та суб'єктивна – вина завдавача шкоди) виникнення зобов'язань. Водночас їх особливістю є те, що обов'язковою ознакою не є вина завдавача шкоди у формі умислу або необережності, що більше характерно для інших видів деліктних зобов'язань зобов'язань. Також цим правовідносинам притаманні недоговірний та відносний характер, оскільки вони, здебільшого, виникають між особами, які раніше не перебували у цивільних правовідносинах і завжди за межами тих правовідносин, в яких ці особи перебували на момент завдання шкоди. У зв'язку з цим на боржника завжди покладається новий юридичний обов'язок, пов'язаний з порушенням абсолютних майнових та особистих немайнових прав потерпілого.

При цьому стверджується, що особливістю зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій (у більшості випадків), є множинність на боці боржника, пов'язана із значним (за матеріальним критерієм) та масовим (за людським критерієм) характером наслідків, спричинених тією чи іншою надзвичайною ситуацією. Також вказується на наявність інших ознак – регулювання імперативними нормами (відзначивши, з іншого боку, на цьому етапі, майже повну відсутність детального нормативного регулювання цивілістичних аспектів відшкодування шкоди, завданої надзвичайними ситуаціями); форми відшкодування – в натурі або завданих збитків; вплив форми вини (умислу або необережності) на розмір відшкодування.

Вказується на те, що праву на відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій кореспондує право на звернення до уповноважених органів державної влади, в тому числі у судовому порядку, з вимогою про відшкодування такої шкоди із застосуванням відповідного універсального за своєю правовою природою способу захисту цивільних прав та інтересів.

Зроблено висновок, що відшкодування шкоди є універсальним, основним та найбільш ефективним способом захисту та заходом відповідальності у аналізованих зобов'язаннях, з огляду на відносну раптовість настання наслідків надзвичайних ситуацій та терміновість необхідності їх усунення, що дозволяє забезпечити оперативність та відповідність інтересам людей, діючи у сукупності із іншими механізмами цивільного захисту населення в межах єдиної системи. Остання, втім, ще потребує вдосконалення і узгодження.

Розділ 2 «Підстави та умови виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій» включає чотири підрозділи, в яких розкриваються підстави, об'єктивні та суб'єктивну умови виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, а також підстави звільнення від обов'язку з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій.

У підрозділі 2.1 «Підстави виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій» охарактеризовано недовірні за своєю правовою природою підстави виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій.

Вихідною позицією в рамках цього розділу дисертаційного дослідження слугує віднесення законодавцем до підстав або умов (без нормативного розмежування цих правових категорій) цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду: 1) наявність майнової шкоди, завданої неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкоди, завданої майну фізичної або юридичної особи, які відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала, при цьому особливі правила діють для шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок непереборної сили та шкоди, завданої правомірними діями; 2) наявність моральної шкоди, завданої фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, яка відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки; якщо шкоди завдано фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт чи в інших випадках, встановлених законом; 3) наявність вини особи, оскільки за її відсутності, за загальним правилом, особа звільняється від відшкодування шкоди; 4) неправомірність рішень, дій чи бездіяльності, внаслідок яких було завдано шкоди; 5) причинно-наслідковий зв'язок між неправомірною поведінкою завдала шкоди та шкідливими наслідками.

У зв'язку з цим стверджується, що однією з підстав виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації, є загальна для деліктних зобов'язань підстава - наявність складу правопорушення.

Щодо виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок створення обстановки надзвичайної ситуації у зв'язку з правомірними діями, наголошується на необхідності звернення до законодавчого регулювання аналогічних правових інститутів, а саме до зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності правомірними діями особи, що найбільше відповідають природі надзвичайних ситуацій.

У підрозділі 2.2 «Об'єктивні умови виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій» досліджено протиправну поведінку, завдану шкоду та причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та завданою шкодою як об'єктивні умови виникнення цивільно-правової відповідальності та зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, а також умови виникнення вказаних зобов'язань при відшкодуванні шкоди, завданої правомірними діями.

Автор обґрунтовує позицію щодо відсутності безпосереднього причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями особи та настанням надзвичайної ситуації. Такий зв'язок може бути виключно опосередкованим та залежати від одночасної наявності двох взаємопов'язаних факторів: 1) настання конкретної небезпечної події природного, техногенного, соціального або воєнного характеру, обов'язково спричиненої протиправними діями (в об'єктивному та/або суб'єктивному аспектах); 2) визначення в установленому чинним законодавством порядку обстановки, що склалась внаслідок настання такої небезпечної події, як такої, що відповідає ознакам та критеріям надзвичайної ситуації. І лише після цього існуватиме можливість застосування цивільно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої надзвичайною ситуацією.

Враховуючи широкий обсяг та різновиди протиправних діянь, які порушують об'єктивні правові норми у різних сферах цивільного захисту, констатовано, що вони можуть проявлятися у формах здійснення активних протиправних дій, в тому числі й прийняття протиправних рішень, та протиправної бездіяльності. Ключовою ж в аспекті встановлення протиправності таких дій в контексті відшкодування шкоди, завданої надзвичайними ситуаціями, виступатиме потреба встановлення у кожному конкретному випадку наслідків таких діянь (завданої шкоди або лише факту виникнення обстановки надзвичайної ситуації) та причинно-наслідкового зв'язку між наслідками і самими діяннями.

У підрозділі 2.3 *«Суб'єктивна умова виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій»* охарактеризовано вину як умову настання цивільної відповідальності у зв'язку зі спричиненням надзвичайної ситуації та виникнення відповідних деліктних зобов'язань.

Стверджується, що вина юридичних осіб у настанні надзвичайних ситуацій матиме місце крізь призму вини їх конкретних працівників, зокрема осіб, відповідальних за пожежний захист, за техніку безпеки, за функціонування тих чи інших систем на підприємствах, в установах і організаціях, а також працівників, які є завдавачами шкоди навіть попри те, що не виконують жодних адміністративних, контрольних або інших подібних функцій.

Доведено, що зобов'язання з відшкодування шкоди внаслідок надзвичайних ситуацій може можуть виникати незалежно від порушення об'єктивних норм права та наявності вини завдавача шкоди. У цій ситуації достатньо факту завдання шкоди та законодавчо покладеного на таку особу обов'язку відшкодування завданої шкоди. Обов'язок відшкодування шкоди ґрунтується на причинно-наслідковому зв'язку між експлуатацією об'єкта підвищеної небезпеки та шкідливим наслідком.

У дисертації розмежовано відповідальність за завдання шкоди внаслідок настання надзвичайної ситуації держави як первинного публічно-правового суб'єкта забезпечення цивільного захисту, що впливає з численних правових положень КЦЗ України та інших правових актів і проявляється як у засадничих

нормах, які закріплюють загальні завдання та повноваження відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб, так і у розгалужених положеннях щодо наділення останніх конкретними обов'язками із здійснення контролю, ліцензування, моніторингу, попередження надзвичайних ситуацій на відповідних суб'єктах господарювання незалежно від їх форм власності та ліквідації наслідків таких ситуацій (що неодноразово згадувалось нами вище); та безпосередньо юридичних (фізичних) осіб, що несуть цивільно-правову відповідальність як за наявності вини, так і, у визначених випадках, без неї.

Підрозділ 2.4 «Підстави звільнення від обов'язку з відшкодування шкоди, завдані внаслідок надзвичайних ситуацій» присвячений характеристиці підстав звільнення від цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану внаслідок настання надзвичайної ситуації.

У роботі обґрунтовано підхід, згідно з яким незалежно від свого характеру, надзвичайна ситуація може призводити до цивільно-правових наслідків, які в конкретній ситуації можуть характеризуватись як випадок, непереборна сила або форс-мажор та, закономірно, виступати підставами для звільнення від обов'язку з відшкодування завданої шкоди або від обов'язку з виконання зобов'язання. У свою чергу, настання таких наслідків та конституювання, до прикладу, непереборної сили внаслідок існування обстановки надзвичайної ситуації не може слугувати підставою звільнення від відповідальності за виникнення їх причини – самої такої надзвичайної ситуації, а лише підставою звільнення від виконання тих обов'язків, що виникли внаслідок цієї надзвичайної ситуації.

На основі цієї позиції автором доведено, що підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності та обов'язку з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, слід виводити на основі дослідження складного причинно-наслідкового зв'язку. За таких обставин підставою звільнення суб'єктів господарювання від обов'язку з відшкодування шкоди у більшості випадків на практиці буде опосередковане спричинення надзвичайною ситуацією шкоди, коли непереборна сила, випадок або умисел потерпілого вплинули на поведінку завдавала шкоди.

Доведено, що єдиними безумовними підставами звільнення є непереборну сила та умисел потерпілого. Випадок слугуватиме такою підставою лише завдання шкоди внаслідок експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки.

Розділ 3 «Особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок окремих надзвичайних ситуацій» охоплює три підрозділи, у межах яких аналізується сучасна практика по відшкодуванню шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціального та воєнного характеру, дані державної статистики стосовно кількості та практики ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідного характеру.

У підрозділі 3.1 *«Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного характеру»* приділено увагу судовій практиці щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного

характеру, вивчено відповідну статистику та запропоновано низку змін і доповнень до чинного законодавства, спрямованих на вдосконалення правових механізмів відшкодування шкоди у межах аналізованого делікту.

Автором висунуто тезу щодо необхідності розширення статистичних даних, що опрацьовуються та підсумовуються підрозділами ДСНС України стосовно надзвичайних ситуацій, зокрема і техногенного характеру, шляхом включення до такої статистики (звітів щодо річної діяльності, інформаційно-аналітичних довідок про виникнення надзвичайних ситуацій та моніторингу виконання Плану роботи за календарний рік) інформації, яка стосується відшкодування завданої внаслідок надзвичайних ситуацій шкоди – майнової та моральної.

Стверджується, що здійснення такого аналізу та ведення на постійній основі статистики щодо розмірів та джерел відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій (що особливо необхідно при надзвичайних ситуаціях техногенного характеру) ДСНС України дозволить, у тому числі, в комплексі з іншими заходами, виконати одне з ключових завдань, визначених у Загальнодержавній цільовій програмі захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013-2017 роки, затвердженій Законом України від 07 червня 2012 року № 4909-VI, а саме: підвищити ефективність використання коштів, які спрямовуються на здійснення заходів щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Дослідження судової практики відшкодування шкоди, правомірно завданої при ліквідації надзвичайної ситуації техногенного характеру, дозволило прийти до висновку щодо виключення будь-якої компенсації постраждалим особам завданої ним шкоди аварійно-рятувальними службами та іншими силами цивільного захисту при здійсненні останніми покладених на них відповідних повноважень.

Підрозділ 3.2 «Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій природного характеру» присвячений встановленню особливостей застосування цивільно-правових механізмів відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації природного характеру.

У роботі вивчено сучасну судову практику вирішення питань, пов'язаних з відшкодуванням шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації природного характеру, визначення наявності причинно-наслідкового зв'язку та підстав для звільнення від обов'язку з відшкодування такої шкоди. Так, встановлення факту відсутності надзвичайної ситуації природного характеру (як обставини непереборної сили) зустрічається в рішеннях судів як елемент обґрунтування покладення на відповідача обов'язку з відшкодування завданої ними шкоди.

Доведено, що в контексті надзвичайних ситуацій природного характеру, непереборною силою може визнаватись як конкретна, реальна небезпечна подія по відношенню до шкоди, завданої обстановкою надзвичайної ситуації природного характеру, яку вона спричинила; так і сама надзвичайна ситуація, але уже виключно по відношенню до іншої надзвичайної ситуації (наприклад, техногенного характеру) або іншої події, що визнаватиметься непереборною

силою, оскільки вона не може слугувати непереборною силою для звільнення від відповідальності за шкоду, завдану внаслідок неї ж. Тому стверджується, що лише у першому випадку небезпечна подія може виступати непереборною силою в контексті звільнення від відповідальності з відшкодування шкоди, завданої надзвичайною ситуацією природного характеру.

У підрозділі 3.3 «Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій соціального та воєнного характеру» охарактеризовано проблемні питання відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій соціального та воєнного характеру у світлі проведення на сході України з 14 квітня 2014 року військових дій.

Наголошується на тому, що питання віднесення військових дій до надзвичайних ситуацій соціального або воєнного (чи одночасно обох) характеру є надзвичайно дискусійним та не знаходить однозначно вирішення.

У світлі цього автор резюмує, що у той час як відшкодування шкоди, завданої внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим повністю відводиться чинним українським законодавством до царини міжнародного публічного права, питання відшкодування шкоди, завданої у зв'язку з проведенням військових дій у всьому спектрі їх складності залишаються невизначеними, не отримуючи вирішення в межах єдиного однозначного правового механізму (у тому числі на рівні судової практики) – публічно-правового чи цивільно-правового.

Запропоновано авторський погляд на цю проблему, згідно з яким лише окрема частина протиправних діянь, які вчиняються терористичними формуваннями в зоні проведення антитерористичних операцій, юридично може визначатись надзвичайними ситуаціями соціального характеру, але жодні з них не є надзвичайними ситуаціями воєнного характеру.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено комплексне дослідження зобов'язань, які виникають внаслідок відшкодування шкоди, завданої надзвичайними ситуаціями, що дозволило визначити загальні закономірності та видові їх особливості, окреслити специфіку правового регулювання зазначених відносин щодо відшкодування шкоди, розробити конкретні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правового регулювання цивільних відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди.

1. Надзвичайна ситуація згідно з положеннями чинного українського законодавства не є тотожною за своїм змістом та обсягом поняттям «стихійне лихо», «аварія», «катастрофа» тощо та лише умовно виступає по відношенню до них родовою категорією. Надзвичайна ситуація розглядається як результат настання та розвитку відповідних небезпечних подій різного характеру, узагальнений стан порушення нормальної життєдіяльності населення, навколишнього природного середовища, функціонування різних сфер суспільного життя, що, виникає на основі конкретно визначених та виняткових стихійних лих, аварій, пожеж, катастроф, епідемій та ін.

2. Ключовими характеристиками надзвичайної ситуації як цивільно-правової категорії слід розуміти:

1) «зовнішній» прояв, який виявляється у обстановці внаслідок якої порушуються нормальні умови життєдіяльності населення у зв'язку з настанням тієї чи іншої небезпечної події із притаманними останній ознаками невідворотності та винятковості, що призвела або може призвести до виникнення майнової та/або немайнової (моральної) шкоди. Ця ознака одночасно вказує на причиновий аспект настання надзвичайної ситуації;

2) «внутрішній» прояв, який характеризується наявністю майнової та/або немайнової (моральної) шкоди чи загрозою безпеки її настання та у сукупності із зовнішньою ознакою (обстановкою надзвичайної ситуації) може бути підставою для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язання (надзвичайна ситуація як непереборна сила та форс-мажор), або слугувати підставою для настання у відповідних органів або осіб обов'язку з відшкодування шкоди, заподіяної такою надзвичайною ситуацією. У свою чергу, наведена ознака вказує на наслідковий аспект настання надзвичайної ситуації з позицій цивільного права.

3. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації може виникати у таких випадках завдання шкоди за обставин надзвичайних ситуацій: 1) державою в межах публічних правовідносин із використанням механізмів та норм публічних галузей права, зокрема адміністративного та екологічного; 2) в межах деліктного зобов'язання, коли має місце цивільно-правова відповідальність за наявності повного або «усіченого» складу цивільного правопорушення (не виключаючи одночасного встановлення факту екологічного, кримінального або іншого правопорушення); 3) правомірними діями в рамках ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій незалежно від того який з двох встановлених вище правових механізмів використовувався для компенсації шкоди, завданої самою надзвичайною ситуацією.

4. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, є недоговірними відносними правовідносинами, зміст яких полягає у покладенні на особу, чії винні неправомірні дії чи бездіяльність призвели до настання надзвичайної ситуації, обов'язку з відшкодування такої шкоди, та надання потерпілому кореспондуючого права вимагати відшкодування в повному обсязі.

5. У зобов'язаннях з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій в аспекті протиправності дій та співвідношення цієї категорії із виною та причинно-наслідковим зв'язком між протиправними діями та завданою шкодою, слід виділяти: 1) винні протиправні (у суб'єктивному та об'єктивному розумінні та їх взаємозв'язку) діяння, які в кінцевому результаті призвели до завдання шкоди, внаслідок створення обстановки надзвичайної ситуації; 2) протиправні (лише в суб'єктивному розумінні за наявності окремої законодавчої вказівки) діяння за відсутності вини та порушення конкретних норм об'єктивного права, що призвели до тих самих наслідків.

6. Умовою покладення обов'язку з відшкодування шкоди, завданої надзвичайною ситуацією, у випадку порушення лише суб'єктивних прав особи, незалежно від порушення норм об'єктивного права, є здійснення суб'єктом господарювання діяльності, пов'язаної із експлуатацією хоча б одного об'єкта підвищеної небезпеки, дефініція якого закріплюється у нормах чинного законодавства України.

7. При відшкодуванні шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, у зв'язку як з масштабами небезпечних подій, що спричинили обстановку надзвичайної ситуації і розмірами завданої шкоди, так і з особливостями самих відповідних деліктних зобов'язань (зокрема, множинністю на стороні кредитора) застосовується саме відшкодування завданих збитків, що потребує практичного використання методики оцінки такої шкоди. При цьому окрім Методики оцінки збитків від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру для визначення завданої надзвичайними ситуаціями майнової шкоди, вважаємо за необхідне розроблення і впровадження також комплексної Методики розрахунку розмірів відшкодування завданої надзвичайними ситуаціями шкоди, що засновувалась би на попередньо проведеній оцінці таких збитків та враховувала б як майнову, так і моральну шкоду, завдану постраждалим особам.

8. До підстав звільнення від обов'язку з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації, віднесено непереборну силу, умисел потерпілого та випадок. Випадок не є підставою звільнення у разі, якщо така шкода завдана суб'єктами господарювання, що експлуатують об'єкти (джерела) підвищеної небезпеки або у зв'язку діями (в тому числі рішеннями) або бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх службових та посадових осіб.

9. При встановленні вини та причинно-наслідкового зв'язку як умов виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації техногенного характеру, обов'язковим є присвоєння обстановці рівня на підтвердженні наявності надзвичайної ситуації, її рівня та наслідків (зокрема на основі експертного висновку ДСНС України).

10. Застосування цивільно-правового механізму відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації природного характеру найперше потребує встановлення причинно-наслідкових зв'язків в частині спричинених такою ситуацією наслідків – чи завдана шкода надзвичайною ситуацією як непереборною силою, що виникла і розвинулась внаслідок небезпечного погодного явища, не пов'язаного із діяльністю жодних осіб (надзвичайна ситуація як підстава звільнення від обов'язку з відшкодування шкоди); чи вказана надзвичайна ситуація природного характеру перебуває у причинно-наслідковому зв'язку із протиправними діями певної особи і таким чином не може слугувати для цієї особи підставою для звільнення від обов'язку відшкодувати завдану нею шкоду.

11. Механізм відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій соціального характеру повинен полягати у відшкодуванні шкоди, завданої внаслідок терористичного акту відповідно до положень спеціального

законодавства та відшкодуванні шкоди, завданої іншими надзвичайними ситуаціями соціального характеру, які відповідно до Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій не охоплюються за змістом та обсягом поняттям «терористичного акту», відповідно до пропонованої нами норми ст. 1188¹ ЦК України в межах загального цивільно-правового порядку відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації незалежно від її характеру.

12. Запропоновано доповнити КЦЗ України статтею 85¹ та внести зміни до частин 7 та 8 статті 79 КЦЗ України, підпункт 73 пункту 4 Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затвердженого Постановою КМУ від 16 грудня 2015 року № 1052.

Зокрема запропоновано доповнити главу 82 ЦК України статтею 1181¹ такого змісту:

«Стаття 1188¹. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації.

1. Шкода, завдана внаслідок надзвичайної ситуації, відшкодовується винною особою, яка спричинила виникнення небезпечної події, що призвела до створення обстановки надзвичайної ситуації.

2. Шкода, завдана внаслідок надзвичайної ситуації, що була спричинена небезпечною подією внаслідок експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки відшкодовується особою, що здійснює або здійснювала таку експлуатацію незалежно від її вини.

3. Шкода, завдана внаслідок надзвичайної ситуації, що була спричинена небезпечною подією у зв'язку з незаконними діями (в тому числі рішеннями) або бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадових, службових осіб, при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів та осіб.

4. Особи, визначені у частинах другій та третій цієї статті відповідають за завдану шкоду, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мул А.М. Поняття надзвичайної ситуацій в законодавстві України, зарубіжних держав і в міжнародних правових актах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Юриспруденція"*. 2016. № 22 . С. 137–140.

2. Мул А.М. Підстави звільнення від обов'язку з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної ради України*. 2017. № 3 . С. 30–35.

3. Мул А. М. Вина як умова виникнення деліктних зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки"* 2017. № 2 (1). С. 92–97.

4. Мул А. М. Особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій природного характеру в цивільному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 44. С. 92–96.

5. Мул А. Н. Правомерные действия как основание для возмещения вреда, причиненного в связи с чрезвычайными ситуациями. *Закон и жизнь. Legea si Viata*. 2017. № 6/2. С. 58–61.

6. Мул А. М. Організація та здійснення методичного супроводу підготовки і проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору»*. (м. Київ, 22–23 вересня 2015 року). Київ, 2015. С. 512–514.

7. Мул А. М. Стан та напрями вдосконалення правового регулювання відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Чотирнадцять осінні юридичні читання». (м. Хмельницький, 23–24 жовтня 2015 року) : у 2-х част. Хмельницький, 2015. Частина друга, С. 170–172.

8. Мул А. М. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану надзвичайними ситуаціями. *Матеріали II Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Проблеми цивільного захисту населення: сучасні реалії України»*. (м. Київ, 15 квітня 2016 року). Київ, 2016. С. 90–91.

9. Мул А. М. Визначення поняття надзвичайної ситуації у законодавстві України. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної наукової конференції «П'ятнадцять осінні юридичні читання». (м. Хмельницький, 21–22 жовтня 2016 року) : у 2-х част. Хмельницький, 2016. Частина перша, С. 133–135.

10. Мул А. М. Відшкодування шкоди в механізмі захисту прав, пов'язаних з ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Сімнадцять осінні юридичні читання». (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року) : у 2-х част. Хмельницький, 2018. Частина друга, С. 71–73.

АНОТАЦІЯ

Мул А. М. Відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2020.

Дисертацію присвячено визначенню правової природи, особливостей, підстав та умов виникнення зобов'язань з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайних ситуацій, а також розробленню пропозицій та

рекомендацій стосовно удосконалення правових механізмів регулювання зазначених зобов'язань.

Встановлено, що деліктні зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації слід розглядати як праввідносини між завдавачем шкоди (безпосередньо винна особа і та, що повинна нести відповідальність без вини у випадку наявності достатнього причинно-наслідкового зв'язку між надзвичайною ситуацією та здійснюваною нею діяльністю або у випадку завдання шкоди правомірними діями за межами деліктних зобов'язань) та потерпілою особою, де перший несе юридичний обов'язок відшкодування завданої шкоди в повному обсязі.

Обґрунтовано, що об'єктивними умовами виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої внаслідок надзвичайної ситуації, слугуватимуть протиправна поведінка (яка може виражатись у поєднанні об'єктивної та суб'єктивної протиправності або характеризуватись виключно останньою), завдана шкода та причинно-наслідковий зв'язок між такою поведінкою та шкодою.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, відшкодування шкоди, деліктні зобов'язання, правомірна поведінка, вина, об'єкти (джерела) підвищеної небезпеки, небезпечна подія, протиправність діянь, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій, цивільне правопорушення, непереборна сила, випадок, цивільний захист.

АННОТАЦІЯ

Мул А. Н. Возмещение вреда, причиненного вследствие чрезвычайных ситуаций. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Хмельницкий университет управления и права имени Леонида Юзькова, Хмельницкий, 2020.

Диссертация посвящена определению правовой природы, особенностей, оснований и условий возникновения обязательств по возмещению вреда, причиненного вследствие чрезвычайных ситуаций, а также разработке предложений и рекомендаций по совершенствованию механизмов регулирования указанных обязательств.

Установлено, что деликтные обязательства по возмещению вреда, причиненного в результате чрезвычайной ситуации следует рассматривать как правоотношения между причинителем вреда (непосредственно виновное лицо и лицо, которое должна нести ответственность без вины в случае наличия достаточного причинно-следственной связи между чрезвычайной ситуацией и осуществляемой им деятельностью или в случае причинения вреда правомерными действиями за пределами деликтных обязательств) и потерпевшим лицом, где первый несет юридическую обязанность возмещения причиненного вреда в полном объеме.

Обосновано, что объективными условиями возникновения обязательства по возмещению вреда, причиненного в результате чрезвычайной ситуации, служит противоправное поведение (которое может выражаться в сочетании объективной и субъективной противоправности или характеризоваться исключительно последней), нанесенный ущерб и причинно-следственная связь между таким поведением и вредом.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, возмещение вреда, деликтные обязательства, правомерное поведение, вина, объекты (источники) повышенной опасности, опасное событие, противоправность действий, ликвидация последствий чрезвычайных ситуаций, гражданское правонарушение, непреодолимая сила, случай, гражданская оборона.

SUMMARY

Mul A. M. Compensation for damage caused by emergencies. – Manuscript copyright.

Thesis submitted for the scientific degree of Candidate of Sciences in Law, speciality, 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytsky, 2020.

The dissertation is devoted to the definition of the legal nature, features, grounds and conditions of obligations to compensate for damage caused by emergencies, as well as the development of proposals and recommendations for improving the legal mechanisms for regulating these obligations.

It is established that tortious obligations to compensate for damage caused by an emergency should be considered as a legal relationship between the person who caused the damage (the person directly responsible and the one who should be liable without fault if there is a sufficient causal link between the emergency and its activities or in the case of damage by lawful acts outside the tortious obligations) and the victim, where the former bears the legal obligation to compensate for the damage in full.

It is substantiated that the objective conditions for the occurrence of the obligation to compensate for the damage caused by the emergency situation will be illegal behavior (which may be expressed in a combination of objective and subjective illegality or characterized only by the latter), the damage and causation link between such behavior and harm.

Key words: emergency, compensation, tort, lawful conduct, fault, objects (sources) of increased danger, dangerous event, wrongfulness of act, emergency response, civil offense, force majeure, incident, civil protection.

Підписано до друку __.__.2020. Зам. № _
Обсяг 0,9 друк. арк. формат 60x90/16. Наклад – 100 прим.

Надруковано у ТОВ «Хмельницький ЦНТІ»
29000, м. Хмельницький, вул. Свободи, 36
Тел. : (0382) 65-50-96